

SINKÓ ERVIN, A SZÉPÍRÓ

(Prolegomena)

B O R I I M R E

Sinkó Ervin aránylag hosszú út megtétele után jutott el a nagyobb lélegzetű próza igényéhez: fel-fellobbanó lírai periódusok előzték meg és vezették be egyértelműen szépírói pályaszakaszát, s mi több: *Az éjszakák és hajnalok*, valamint *A fájdalmas Isten* című kötetei közötti időszaka a maga bölcséleti érdeklődésével, a bölcséleti veretű eszmélkedést cselekvésre váltó szenvedély, a társadalmi tett gyakorlati megvalósulásának lehetősége amennyire előkészítője lehetett egy későbbi prózaírói korszaknak, annyira annak is a jele, hogy Sinkó Ervin írói alkata aránylag hosszú ideig ellenállt a próza „kísértéseinek”, s csak akkor vállalta a prózában adott epikai világképet, amikor írói szempontból más kiútja már nem volt. Egy lírikus és egy bölcselő ostromolta mindenekelőtt a világképi teljességet, s egy sajátos, az emigrációs évek hozta konstellációja, az öröknek és eredőknek egy jellegzetes összjátéka, a cselekvés terének megsemmisülése s az ebből adódó kiúttalanság avatta szépíróvá, fordította figyelmét az epikai világkép felé, hogy annak virtualitásában, de *valóságában* is az imaginatív teljesség és realizáció révén visszahódítsa elveszett, a forradalmak bukásával megsemmisült világát. Elgondolkoztató ugyanis, hogy a lényegében 1922-ben kezdődő szépprózai pályaszakasz 1946-ban lezárult, s míg ez alatt a negyedszázad alatt nyolc nagyobb terjedelmű epikus mű került ki írói műhelyéből, a rákövetkező húsz esztendő néhány kisebb elbeszélés, lírai-prózai alkotás szülője volt csupán, s csak a legutóbbi időkből fordult ismét a regény kifejezési formája felé. S ugyanerre a jelenségre bukkanunk akkor is, ha a pályakezdő első tíz esztendő termését vesszük szemügyre.

Egy elsőrendűen lírai, egy feltűnő módon epikai és egy esszéisztikus jellegű pályaszakasz kínálkozik tehát Sinkó Ervin pályaképének nagyobb tömbjeként, anélkül természetesen, hogy ezeket zártaknak tételeznék fel, hiszen az elsőrendűen lírainak felfogható periódus csak 1923—24-ben zárul, s az esszéisztikusnak minősített pályaszakasz kezdetei a harmincas években jelölhetők ki. Tovább menve azonban azt is jelezniünk kell, hogy ezek a szakaszok lényegében csupán formai szempontból tagolják Sinkó Ervin pályájának vonalát, s így ugyanannak az írói világnak és gondolatiségnek csak más-más megjelenési formáját jelentik, de nem a gyökeres világképi változást is. Sinkó Ervin írói munkásságának éppen az az egyik alapvető sajátossága, hogy lírai fogantatású világképét mindvégig megőrizte, s vallomástevő szubjektivitása

első írásától az utolsóig érezte hatását, s bármilyen műfajban nyilatkozott is meg, Én-jellegűségét megőrizte s áradón manifesztálta, olyannyira, hogy nemcsak a hagyományos műfajokat futották be ennek színei, s nemcsak szerveződését és irányát szabta meg, hanem esztétikájának jellegére is kihatott, központi kategóriájában, a „költői”-nek a problematikájában mintegy végső és elméleti megfogalmazást nyert, nemcsak általában az irodalomra mutató érvénnyel, hanem mindenkifelett a maga művét megszabó és meghatározó módon is. Érvénye tehát adva van Sinkó művében, úgy is mint alkotói „vezéreszme”, melynek realizálását kíséri a maga írói eszközeivel, s mint megvalósulás, tehát lírai vers, regény, napló vagy tanulmány — Sinkó íráságának letörölhetetlen pecsétjeként, a szubjektívitas teljességében.

Idézzük tehát emlékezetünkbe szavait, amelyekben írásága, tehát szubjektívitas mintegy maradéktalanul adva van, s így közvetlenül is lehetővé teszi, hogy fényénél vegyük szemügyre szépprózai termésének jegyeit:

„Ha művészről, művészetről vagy röviden a poézisről beszélek, mindig magáról az emberről és az emberiről, az életről van szó. A poézis nagyon szűk kör, mesteremberek magánügye és csupán afféle díszlet volna, hogyha nem volna sokkal-sokkal több, mint ami belőle könyvekbe vagy műalkotásokba zárva eleven. Pontosabban: a poézis nem élhetne eleven életet művekben, ha az alkotó képzelet nem volna magának az emberi életnek az egyik elementáris hatalma; a poézis nem élhetne művekben, és nem találhatna utat emberekhez, és nem teremthetne közösséget poéta és közönsége között, ha a poézis nem volna magától az emberi léttől annak benső ellentmondásaitól elválaszthatatlan, tudatos vagy öntudatlan, de közös magatartás (a kiemelések a szerzőéi, B. I.). Emberi magatartás az élet és a halál ellenében, a pillanatnyi emberié, a pillanaté, mely diadalmaskodni akar az időn.

Az embert, aki minden ölelésnél az elérhetetlen után is kinyújtja a kezét, a vágyat, mely a teljesíthetetlenre irányul, a romlandó, rohadásra ítélt húst, mely ugyanakkor lázadó titán, az emberi létezés benső ellentmondását, a paradoxont nem költők találták ki. Ők csupán — és ez az ő különleges képességük és funkciójuk — végtelen számú egyéni változatban, ahányan vannak vagy voltak, annyi változatban, közvetve vagy közvetlenül kifejezték és kifejezik...” (Széjjegyzetek a költészetéről, a költészet és a történelem viszonyáról és az irodalom-történet problematikájáról).

Élet és nem irodalom — hirdeti ez a sinkói reflexió, amely diadalmasan emeli magasra az „emberi dokumentum” fogalmát és példázatát, és el tudja képzelni és el tudja fogadni „költőinek” látva azt is, aminek formailag szinte semmi köze sincs az irodalom alakzataihoz, ám amikor az írott s művészi szóhoz nyúl, elementáris ismérvét keresi abban ennek a „költőiségnek” — a maga művéhez pedig ebben a fogalomban, teljesebb felfogásban és képzetben anyagát és módszerét lelta meg, a világgal és az emberrel szembeni kritériumait szerezte meg. Sinkó írásága éppen ezért, hiszen erre az alapra épült és az ebben fellelt talajból táplálkozott, a széppróza nagyobb formáiban csak egyik, de semmi esetre sem egyetlen alakját látta, annál is inkább, mert az ilyen íráság (Sinkó Ervin példája legalábbis ezt mutatja) hamarabb tudja lírai versben vagy esszében megfogalmazni mondanivalóit, mint az epika

közvetettségében, s akkor fog regényíráshoz, amikor arra kényszerül, hogy az élet közvetlenebb „poézisétől” elszakadjon és az imaginárius életben keresse a feleletet, mert a valóságos élet nem felel, s így az élet közvetlenségeit mintegy mesterséges úton állítja elő, „világot” teremt, s nyomban hátat fordít ennek a mesterséges Paradicsomnak, amikor erre a világ módot nyújt, életet kínálva az irodalom ellenében, minthogy Sinkó kérdései sem az irodalomban, hanem az életben gyökereztek, miként azt Sinkó 1945 utáni pályaszakasza bizonyítja. S mi több, nem volt véletlen az sem, hogy a nagyobb epikai műveiben felvetett kérdéseket szinte végérvényes módon nem ezekben a művekben, hanem egy tanulmányban fogalmazza meg és adja feleletét is rájuk. Az ív így egy lírai-bölcseleti-praxis revelálta pontból indul ki (az író esetében) még a tízes évek végén, s nyugszik meg a Don Quijote útjai című tanulmánya megírásával. Közben azonban a szépprózai korszaka nagy terjedelmű művei születtek meg, amelyeknek epizódjellege kerül előtérbe, hiszen itt az olyan jellegű prózáról van szó végső fokon, amelyet „nem ő választott, hanem az a borzalmaival visszatartó, szenvedései és szándékai nagyságával harcra kötelező Idő, melynek fogságában, és amely ellen, és amelyért él” (Beszélgetés a látogatómmal), ellentétben a lírai verssel vagy az esszével, amelyek révén a „poétikus életet” ostromolhatja a szabad választás lehetőségeiben tobzódva.

„Ellene vagyok a prózának” — írta Sinkó vallomásos írásában, a már idézett Beszélgetés a látogatómmalban, mert az a „depoetizált életet és a depoetizált művészetet, a megnyomorított, eltorzított, csúffá tett életet, a mi életünket, az abszurdumot” jelenti, ugyanakkor, amikor „a poézis diadalmas lázadás”. Sinkó szépprózájának mélyeibe világítanak ezek a gondolatok, s felfedik azokat a sajátos emberi-társadalmi vonatkozásokat, amelyeknek összejátszása nyomán felébredt Sinkó szépírói kedve, s amelyek a regény műfaját mintegy az íróra kényszerítették, s ezek avatják Sinkó regényeit egy rendkívüli állapot termékéivé, az írónak a „költőiért” vívott küzdelme csataterévé is.

Eredendően lírai világképű alkotó gondolkodik így, a „verstelen poéták” fajtájából való, hiszen annak ellenére, hogy két verseskönyve jelent meg, s pályáját végigkísérik a versek, mégsem költőként, hanem prózaíróként afirmálódott, nem kis mértékben éppen regényíróként — a szándékok és a megvalósulások paradoxonát példázva, hiszen magára mutatón ebből tudta felfedni a lényegileg *költőt* az alaki ismervek ellenében, s válhatott költővé a maga elméletében neki tulajdonított ismervek alapján mind esszéisztikus prózája javában, mind pedig regény- és elbeszélésirodalmában.

Ennek a lírai világképnek már az első nekifutásokban etikai alapjai és bordázata tűnik ki: ezzel metszi mind az egyéni élet, mind pedig a társadalom kérdésköreit, szemléli a múltat és vizsgálja a jelent egy mindent magára vonatkoztató s mindenhez egy elementáris szubjektivitással közeledő magatartás ihletében. Az etikus ember poézia lesz művészetének a sugalmazója, s ennek felfedezése végső célja is, az életben és társadalomban való realizálódás közvetlen közelében, tehát az életbe való felszívódása boldog utópiájában, mint mércében, amelyhez az élet minden jelenségét mérheti, s ez lesz az, amelynek hiányát, lehetséges voltának a fokát mérlegheti. Sinkó Ervin szépírósága nagy erejét jelenti az ilyen világképi szerveződés, de bizonyos egyoldalú-

ságait is ebből magyarázhatjuk, amelyek éppen szépprózájában mutatkoznak meg: variánsainak száma általuk mintegy eleve adott és meghatározott — olyan helyzeteket ragadnak meg regényei, amelyekben a hősök egy etikai prés nyomása alatt legyőzni kényszerülnek önmagukban a véges emberit, emberi mivoltukat kénytelen vállalni, mindennek következtében az élet a „poézis” delejében kezd ragyogni. Más szóval Sinkó Ervint szépíróként mindvégig annak a történelmi pillanathoz tartozott, amelyben a varázsa tartotta fogva, mit az 1919-es magyar forradalmi mozgalmak jelentettek, mely Sinkó élményeiben az életnek és a „poézisnek” nagy, bár egyetlen pillanatig tartó azonosulása volt, az egyéniség, a világ relációinak új szerveződését hozta, a már jelzett sinkói etikának a megnyilatkozása volt, s benne a tett, a világ a költészet nyelvén kezdett szólni, spontánul adva ember és társadalom egységét, a társadalmi, tehát etikus embert produkálva.

Sinkó szépprózája az ilyen jellegű világgép letörölhetetlen nyomait mutatja, és formai megoldásainak volt a feltétele. Írásainak szövetében egészen általános érvénnyel a személyes emlék az egyik vezérfonal: az egyéni élet motívumai mind közvetlenebb, mind pedig átképzett és átjátszott alakjukban szüntelenül ható és jelenvaló, a Sinkó-prózát aktívan építő mozzanatok, elannyira, hogy Sinkó életművét lényegében egyetlen nagyszabású önéletrajznak is felfoghatjuk, mint ahogy az egyes művek, legyen szó rövid esszéről vagy többkötetes regényről, a maguk kisebb világában ugyanezt az önéletrajziséget szemléltetik. Az ebből a tényből adódó következtetések közül pedig kettőt említhetünk meg: a kreatív fantáziának nem benépesítő, hanem egy életrajz és emlék jelentette világot elmélyítő tendenciái érvényesülnek Sinkó művészetében, és a lírainak nevezhető fogantatás és jelleg az elsődleges a mű komponensei között, úgyhogy a művek eredői nem a világra, hanem a szerzőre mutatnak, irányuk, akárcsak a lírai költőnek Ady megtestesítette típusában az Én problematikáját revelálják, s ez, mint jeleztük, Sinkó Ervin esetében etikai veretű. Intellektuális líraiság futja be tehát a műveket, melynek ez az etika a táplálója. Az intellektus problémáját és a világhoz állása szögét kapta az író etikus Énjétől, az Én hevültebb és angagsáltabb munkája pedig a líraiságot szülte — az író, személyes érdekeltsege teljében, magára vonatkozó érvénnyel adta ebben az életműben fel kérdéseit a világnak.

A művek vallomások, legtöbbször monológjellege az írói világnak ilyen konstrukciójából egyenesen következő vonás. Sinkó műveiben a vallomástevő a szó, s ezt nemcsak a művek elsőszemélyűsége jelzi, hanem belső világa mintegy sugározza is az „emberi dokumentum”-vonás fókuszából ezt a „vallomást”. S nem lesz véletlen, hogy éppen *A regény regénye* című művében mutatja magát ereje teljében, amelyben íróvága egész erőterét a vallomás-motívumok szöhetnek át erejüket szabadon érvényesítve, és sorra felbukkannak az olyan műfajoknak legalább a töredékei és villanatai, amelyek a vallomással összekapcsolt „emberi dokumentum” jelleggel magukon viselik: a napló, a levél, az egykori újságokból kiragadott idézetek, az emlékezés és megidézés, a kommentár, az esszé kereste ebben a műben új és harmonikus konstelációját.

A sinkói „vallomás” az egész életet hozza, az Én teljes elkötelezettségét jelenti, s éppen ezzel kapnak nagyobb lélegzetű szépprózai alkotásai is jellegzetes szerkezeti vázat, regény műfaja meghatározottságot.

Az Én közvetlensége érvényesül ebben, s vonzásköre sugarán mérhető, mennyit tud a „világból” kihalítani magának mintegy direkt módon, s mennyit hoz magával világából, amelyet általános érvényűen terjeszt ki, s mily erővel ülteti a maga árnyékába a világot. Nem a történet, hanem a megtörtént köré szövődnek regényei, de mert nem epikus, hanem etikai indítások vezérlik, maga a történés el is veszíti hatalmát, az Idő és Tér kevésbé játszik művet definiáló szerepet, a líraiság varázsa pedig ezt az eredendően múltra építkező írószókat jelen idejűvé teszi, az aktuálisnak egy nemes értelmében maivá, minek következtében a regények cselekményes mozzanata háttérbe szorul, a „regényesnek” érvénye lefokozódik, a művek külső regénybeli ismérvei helyett a mű belső világa közvetlenül, szinte spontánul mutatkozik meg, és a vallomást affirmálja.

Első, nagyobb lélegzetű művében, az 1922-ben publikált *Egy történet*, melynek még címe sincsen (a pozsonyi *Tűz* című folyóiratban), melynek eredetileg *Hangtalanul* volt a címe, már rátalált írószókatának belső törvényeit híven követő közlésformájára: az Én monológja, a valamástevés magatartása, az Én reflexióba, bölcséletbe futó szemlélődése, a magát definiálni akaró, a vallomás lámpásával kereső mozdulat, az ebből felcsapó líraiság áradása jelzi ezt. Sinkó Ervinnek, a széppróza világát meghódítani induló írónak első hangja és kísérlete is ez:

„Annyi év után, szívem alatt az ő gyermekével, ma megtudtam: így nem lett volna szabad a házasságba belemenni. Ennyi ideig kellett élnem, hogy megtudjam a szörnyűséget: észre se vettem, hogy nem is élek, én nem is éltem.

Mi ez itt, amit most írok? A halál egyetlen pillanatának jelenvalósága, amely menyasszonysággal kezdődött és tart máig — meddig fog még tartani? — kérdem dermedő szívvel — tart-e késő, késő esti tizenegy óráig.

Ha két szemem kiszúrták volna és én a vakágnak magányosságát nem bírnám áttörni és mondhatnám magamnak: kiszúrták a szemem, a színek, arcok és mozdulatok e világában, világafosztott ember egyedül vagyok — ez rossz se volna, ez jó volna nekem ahhoz képest, ahogyan vagyok. Tudhatnám, hogy emiatt történt, ami most fáj. Sötétségbe borult emlékezetemben kereshetném az ember arcát, aki szemem világát vette, lelkemben küzdhetnék az ellene való keserűség indulatával, kereshetném a megbocsátás gyönyörűségét — és ez már kapcsolat volna, összetartozás valamivel, ami nem én. Éltre érdemes célt tűzne élelem, életet tartalommal betöltő utat. Ez áldás volna annak helyébe, ami most van. Mert most a legrosszabb ért utol: teljes kiszakítottóság minden volt és eljövendően lehetséges életben tartó összefüggésből. Ott az iszonyúság: a tudatomból tudom és nézem magam, hogy itt vagyok a kínlódó, vívódó, a gazdag világban — s mintha csak emlékem volna — valaki okos, barna asszony, vonzó is talán, mozgok, főzök, háziaszszonnyal beszélgetek, gondoskodom jó feleségként a holnap napról — és tudatom felett tudom, hogy nem vagyok, semmi sem vagyok abból, amit teszek, halott vagyok...”

Ezzel a hanggal és az itt megrajzolt magatartással indul Sinkó, a regényíró, s teremti meg regényeinek két alapvető változatát, amelynek típusait az *Aegidius útra kelése* és az *Optimisták* című művében szemlélhetjük.